КОМПЕТЕНТНОСТНИЯТ ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО ПО СОЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА КАТО ФАКТОР ЗА КАЧЕСТВО НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПОМАГАЩА ДЕЙНОСТ

Доц. д-р Боряна Ст. Здравкова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

COMPETENCE APPROACH TO SOCIAL PEDAGOGY LEARNING AS A FACTOR FOR QUALITY OF PROFESSIONAL SUPPORTIVE ACTIVITY

Assoc. Prof. Boryana St. Zdravkova, PhD
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Анотация: *Темата за компетентностния подход се дискутира повече в контекста на училищното образование, но тя има своето място и във висшето образование, което се явява негово продължение в рамките на ученето през целия живот и допринася за надграждане на ключовите компетентности за успешна социална и професионална реализация на личността. Един от секторите, където прилагането на компетентностния подход е от особена важност, е обучението по социална педагогика. Професионалната квалификация „социален педагог“ предоставя възможности за упражняване на над десет различни длъжности и професии, всяка от които изисква специфични знания, умения и способности. За да бъдат подготвени за това предизвикателство, бъдещите помагащи специалисти следва да получат подготовка, осигуряваща им компетентността да подбират, комбинират и прилагат онези от тях, които ще доведат до успешен резултат в помагащата дейност.*

Ключови думи: *професионална компетентност, социална педагогика, социална работа, помагаща дейност, компетентностен подход*

Abstract: *The subject about the competency approach is discussed more in the context of school education, but it also has its place in the higher education, which is a continuation of it throughout lifelong learning and contributes to upgrading key competences for successful social and professional realization of every person. One of the sectors where the implementation of the competency approach is of particular importance is social pedagogy learning. The professional qualification "social pedagogue" provides opportunities for using of more than ten different positions and professions, each of which requires specific knowledge, skills and abilities. In order to be prepared for this challenge, future professionals should receive training providing them with the competence to select, combine and apply those that will lead to a successful outcome in the supportive activity.*

Key words: *professional competence, social pedagogy, social work, supportive activity, competence approach*

Темата за компетентностния подход се дискутира повече в контекста на училищното образование и се разглежда в тясна връзка с формирането на ключови компетентности у учениците за успешна бъдеща социална и професионална реализация. Ключовите компетентности обаче са неразривно свързани с ученето през целия живот и именно в това единство се възприема и популяризира глобалната идея за непрекъснато развитие и усъвършенстване на личността през всички етапи на живота.

Словосъчетанието „ключови компетентности“ придобива публичност в началото на настоящото столетие. Редица документи на ЕС от този период прокарват идеята за ключовите компетентности и аргументират необходимостта от приоритизирането им (Михова, 2015, с. 211). През 2006 г. е приета *Препоръка на Европейския парламент и на Съвета на Европейския съюз относно ключовите компетентности за учене през целия живот,* с която се поставят основите на актуалната и към днешна дата доктрина за правото на всеки човек да усвоява знания, умения и опит и да развива компетентности,

позволяващи му пълноценно функциониране в личностен, професионален и социален аспект. Едно десетилетие по-късно политическият документ е актуализиран и идеята за ключовите компетентности се доразвива в *Препоръка на Съвета на Европейския съюз от 22.05.2018 г. относно ключовите компетентности за учене през целия живот.*

Осъвременяването на Препоръката се явява логично и необходимо действие, предопределено от общата концепция за ключовите компетентности като динамично променяща се характеристика, обусловена от непрекъснато изменящата се среда и условия на живот и развитие. Именно на това разбиране се основава решението на Съвета на ЕС да актуализира документа от 2006 г. – „В наши дни изискванията по отношение на компетентностите се промениха, като все повече работни дейности подлежат на автоматизация, технологиите играят по-голяма роля във всички сфери на труда и живота, а предприемаческите, социалните и гражданските компетентности имат все по-голямо значение за осигуряването на устойчивост и способност за адаптиране към промените.“ (Препоръка на Съвета, 2018, с. 1). И ако преди се лансираше предимно разбирането, че ключовите компетентности са приоритет основно на образователните политики по отношение на децата и учениците, то сега те все повече се свързват и с образованието и обучението на възрастните. Това становище намира аргументирана обосновка в актуализираната Препоръка, позовавайки се на конкретни данни и факти, показващи зависимостта между професионалната реализация на хората в трудоспособна възраст и притежаваните от тях знания и умения в една или друга област.

Многобройни проучвания в световен мащаб доказват, че все още е много голям делът на възрастните хора, които не намират добра професионална и съответно социална реализация поради липсата на основни умения. В национален план статистическите данни информират за увеличаване броя на хората в трудоспособна възраст, които са социално изключени или застрашени от изключване, защото не са образовани, нямат квалификация и/или не са усвоили професия. Всяка от осемте ключови компетентности, определени в Европейската референтна рамка, се възприема като „комбинация от знания, умения и отношения (нагласи), които са от решаващо значение за развитието на човека, социалното включване, конкурентоспособността и пригодността му за трудова заетост.“ (Ключови компетентности…, 2019, с. 11). Липсата или ниското равнище на компетентности в определен аспект или област се оказва фактор със силно неблагоприятно влияние върху социалното и професионалното развитие на личността.

Ето защо парадигмата за ключовите компетентности се оказва еднакво значима както за училищния период, така и за ученето във всички следващи етапи от живота на човек. Особено значение придобива тя за т.нар. уязвими групи и хора, имащи проблеми със социалната адаптация и интеграция. Защото е добре видима „неизменната връзка между придобиването на ключовите компетентности и приобщаването на хората от уязвими групи, както и тези, застрашени от социално изключване.“ (Ключови компетентности…, 2019, с. 11).

Формирането на така важните ключови компетентности е продължителен и сложен процес както в училищна възраст, така и за зрялата личност. И както децата се нуждаят от подкрепата на учителите, така и възрастните имат потребност някой да ги напътства, подпомага, насърчава. В тази роля влизат помагащите специалисти – социални работници, психолози, консултанти, обучители – които чрез различни форми, подходи, методи и интервенции оказват подкрепа на всеки съобразно индивидуалността му.

Много голяма част от хората, нуждаещи се подкрепа за по-добро личностно и социално функциониране, имат необходимост (или трябва) да учат, да усвояват знания и умения в посока формиране и развитие на ключови, социални и професионални компетентности. И именно помагащите специалисти са тези, които следва да оказват адекватна професионална помощ в процеса на учене. Така както от учителя се очаква да

прилага компетентностния подход в образователния процес, за да развива у децата ключови компетентности и да ги стимулира да учат, да мислят, да са действени и активни, да са отговорни и социално ангажирани, така и помагащият специалист трябва да използва стратегии и подходи, които да спомогнат за напредъка на личността във всяка една сфера – когнитивна, емоционална, поведенческа. От него се изисква не просто да обучава, да предава знания, но и обективно да оценява напредъка, равнището, постиженията на клиента във всяка една сфера, т.е. да използва „технология за прилагане на образователни стандарти, която има за цел да предостави информационен и методически ресурс за оценяване качеството на работата на всеки участник“ (Бузов, 2008, с. 14).

Професионалната помагаща дейност по отношение на лицата в социално неблагополучие, от уязвими групи, в риск от социално изключване или вече изключени от обществото се реализира посредством различни длъжности и професии, съсредоточени предимно в сферата на социалното подпомагане и услуги. В Националната класификация на професиите и длъжностите (НКПД) в подклас 26. Юристи и специалисти по обществени науки и култура, единична група 2635. Специалисти по социална работа и консултиране са изброени *двадесет и две длъжности* с помагащи функции. Това разнообразие следва да покаже колко много и различни са направленията на помагаща дейност и колко разнородни са съответно групите клиенти/потребители, спрямо които тя се реализира.

Квалифицирани специалисти за тези позиции се подготвят в няколко специалности в сферата на висшето образование, между които е и специалността „Социална педагогика“. Завършилите бакалавърската програма получават професионална квалификация „социален педагог“ и заедно с нея възможността да упражняват почти всички посочени в съответната единична група длъжности. На пръв поглед, тези широки възможности за реализация разкриват добра перспектива за кариерно развитие пред всеки социален педагог. В същото време обаче възниква въпросът какъв набор от знания, умения и способности трябва да притежава той, които да са съотносими към всяка от тези длъжности, към всеки отделен случай, клиент или проблем. Защото е пределно ясно колко различни по своето съдържание, цели и характер са например дейностите за подпомагане на лица, изпаднали в бедност и нищета по една или друга причина, и дейностите с корекционен характер спрямо лица в конфликт със закона. Или интервенциите по отношение на лица със зависимости, които се нуждаят от подкрепа за справяне със своя проблем, сравнени със специализираната помощ за достоен живот, която очакват хората с увреждания или хората от третата възраст.

Въпросът за професионалната компетентност на социалния педагог нееднократно е поставян на дневен ред – в академичните среди, във връзка с професионалната подготовка на студентите, и сред специалисти, проучващи го в теоретичен и практически план. Ако се приеме традиционната дефиниция за професионална компетентност, тя се разглежда като комплекс от знания, умения, отношения (нагласи), които позволяват на личността да изпълнява пълноценно и ефективно своите професионални задължения в конкретна професия. В научната литература има много различни мнения относно конструктите на професионалната компетентност, но тъй като и към момента няма единство в това отношение, в случая се приема, че тя е съвкупност от знания, умения, способности и качества в определен професионален контекст. По принцип съдържателните характеристики на професионалната компетентност са относително константни, тъй като се отнасят до конкретна професия. Социалният педагог обаче има възможността да изпълнява множество длъжности – всяка специфична и различаваща се от останалите, независимо от многото общи черти помежду им. В този контекст професионалната компетентност се оказва променлива величина. Тя придобива

конкретна структура и индивидуално съдържание във всяка отделна длъжност или професия. Нейните основни компоненти – знания, умения, отношения, способности, качества – променят своите параметри в зависимост от конкретната професионална дейност, случай или клиент.*

Дори в рамките на определена длъжност на социалния педагог се налага да влиза в много професионални роли. Независимо с какви клиенти работи, в отделните етапи на помагащата дейност той изпълнява роли на: обучител, възпитател, експерт, информатор, консултант, фасилитатор, супервизор, застъпник, координатор, посредник, мениджър и др. За да се справя успешно с всяка една от тях, социалният педагог трябва да има такова равнище на компетентност, което да му позволи да подбира, комбинира и прилага онези знания, умения, способности и качества, които са актуални и значими в конкретния контекст.

Изложението до тук има за цел да се направи своеобразен „мост“ и връзка между два интересни и същевременно важни проблема за образователната теория и практика – от една страна, професионалната компетентност на социалния педагог и процесът на нейното формиране, и, от друга – прилагането на компетентностния подход в професионалната подготовка на бъдещите помагащи специалисти като необходимо условие за достигане на съответното равнище на професионална компетентност. Приведените по-горе констатации и примери подкрепят и обосновават тезата, че именно основано на компетентностния подход следва да бъде обучението по социална педагогика, за да може да гарантира интегриране на знания и умения от различни сфери, надграждане на ключовите компетентности, формиране на социално и професионално значими качества, ценности и нагласи и трансформиране на всички тези проекции в ефективна и резултатна професионална дейност.

Тази теза кореспондира и с парадигмата за ключовите компетентности, отразена в политическите документи. В Препоръката на Съвета от 2018 г. ясно е заявено, че развитието на ключовите компетентности в контекста на ученето през целия живот (т.е. във всяка възраст) е обвързано и зависещо от качеството на професионалното образование и модернизацията на висшето образование. Изразена е позицията, че „Внедряването на ориентирани към компетентности подходи за образование, обучение и учене … в продължаващото професионално развитие може да подпомогне образователния персонал да промени преподаването и ученето в съответната среда и да бъде компетентен при прилагане на такъв подход.“ (Препоръка на Съвета…, 2018, 13). Без съмнение, за социалния педагог, като специалист, който образова, възпитава, обучава, е от особена важност в своята професионална практика да прилага компетентностния подход. Това обаче би било възможно само тогава, когато самият той е получил качествено образование, основано на компетентностен подход в обучението, което би му позволило да осъществява компетентна помагаща дейност.

Прилагането на компетентностния подход в обучението по социална педагогика не е нещо ново и непознато за академичната практика. Макар и да не се декларира, дори да не се осъзнава или да се търси пряка връзка със съвременните приоритети в сферата на образованието, той в значителна степен присъства в т.нар. „дизайн на обучението“, който олицетворява взаимовръзка между образователните потребности, целите на обучението,

* В монографията „Професионална компетентност на социалния педагог – нормативи, теория и практика“ (2015) на основата на широкообхватен анализ са очертани възможностите за професионална реализация на социалния педагог и в съответствие с тях са изведени съдържателните измерения на професионалната компетентност съобразно конкретните професионални роли и задължения. Съдържателните характеристики на професионалната компетентност са диференцирани и групирани в няколко основни направления на социалнопедагогическата практика в зависимост от спецификата на професионалните взаимодействия.

неговата процесуална страна и учебното съдържание. Констатацията се основава на сравнителен анализ на учебни планове по социална педагогика на няколко университета у нас във връзка с разработване на монографичното изследване „Професионална компетентност на социалния педагог – нормативи, теория и практика“ през 2015 г. Данните в сравнителен план показват в голяма степен сходство както по отношение на учебното съдържание, така и при процесуалното структуриране и организиране на обучението – от общо към специфично, от по-просто към по-сложно, с постепенно преминаване от теория към практика при прилагане на принципите за интеграция и реинтеграция на знанията и уменията на основата на конструктивното учене.

За специалистите – теоретици, практици, академични преподаватели – е ясно, че добра професионална подготовка може да се постигне само при оптимален баланс между теория и практика, при критичен подбор на учебно съдържание, така че да се интегрират знания от различни области, които да се трансформират в реални практически умения и способности. Споделя се тезата, че формирането на професионални умения и значими личностни качества в обучението на студентите е също толкова важно, колкото и теоретичната подготовка, защото без способността получените знания да се прилагат в сложната социална действителност, бъдещите професионалисти не само няма да могат да окажат необходимата социална подкрепа и помощ, но дори може да навредят (Здравкова, 2015, с. 167).

По отношение процесуалната страна на обучението по социална педагогика се разчита на т.нар. „активен опитно-базиран модел на обучение“ (Механджийска, 2008, с. 267). Приоритетно се използват онези форми и методи, които осигуряват „субектността“ в учебния процес (Бонева, 2009, с. 26), т.е. активното действено участие на студентите. Следва се разбирането, че чрез „ученето чрез собствен опит“ много по-лесно се формират необходимите умения, отношения и ценности, които заедно с базовите знания спомагат за развитие на професионално-личностна мотивация и за изграждане на завършени професионалисти с комплексна подготовка за качествена и ефективна помагаща дейност в социалната практика.

Подреждайки по важност отделните елементи от дизайна на обучението по социална педагогика, би могло да се каже, че съдържанието на обучението заема ключово място и роля. От него в най-голяма степен зависи формирането и нивото на професионална компетентност на социалния педагог. По никакъв начин не бива и не се омаловажават начинът на учене, процесът, учебните ресурси, та дори и ролята на преподавателя. Но преди всичко стои въпросът „Какво се учи?“, или какви трябва да са обемът и тематичният обхват на теоретичните и практическите дисциплини, за да се усвои онзи набор от знания и умения, които да се трансформират в ефективно професионално поведение и компетентна намеса от страна на бъдещия помагащ специалист.

За съжаление, въпросът за учебното съдържание в обучението по социална педагогика, дори и след повече от двадесет години от създаването на специалността, все още стои отворен, а отсъствието на ясни и конкретни параметри възпрепятства изграждането на цялостна концептуална рамка на обучението и влияе върху обективното оценяване на постигнатите образователни цели. Като основна причина за това състояние може да се посочи липсата на единни стандарти за професиите и длъжностите в социалната сфера и като следствие от това – отсъствие на регламентирани изисквания към професионалното образование по социална педагогика.

Въпросът за необходимостта от стандарти в професионалната социална работа занимава от много време заинтересованите страни – органи, институции, работодатели, специалисти от практиката, теоретици. Познавайки опита на много европейски и извъневропейски страни с разписани и действащи стандарти и трудностите, които

създава липсата на такива у нас, всички отчитат острата нужда от наличието на ясни норми, изисквания и условия за заемане на една или друга длъжност в социалната сфера. Към настоящия момент такива все още не функционират. Очакванията са да заработят стандарти, които са единни, утвърдени на национално равнище, съобразени със спецификите на отделните длъжности и професии и изискващи съответстващите на тези специфики знания, умения и способности за качествена и резултатна професионална дейност.

Налице са тенденции граждански и неправителствени организации да търсят начини да отговорят на обществените и на бизнеса потребности и донякъде да се компенсира липсата на единни стандарти. За пример може да се посочи информационната система „MyCompetence“, която предоставя „компетентностни стандарти на над 500 длъжности в 25 икономически сектора, практически е-инструменти за оценка на компетенции, анализ и оценка на длъжности… информация… за потребностите на бизнеса към съдържанието на учебните планове и програми, към качеството и резултатите от професионалното и висшето образование…“ (https://mycompetence.bg/).

За съжаление обаче тези стандарти са предимно за сферата на икономиката, а дори и да има такива за някои от помагащите професии, те нямат силата на държавно утвърдени изисквания, каквито би трябвало да са при условие, че по същество именно чрез тях се реализира социалната политика и ангажимент на държавата към хората в нужда.

Липсата на единни стандарти за длъжностите и професиите в социалната сфера рефлектира неблагоприятно върху професионалната подготовка на специалисти за тях. В споменатата вече монография подробно са разгледани потенциалните рискове и негативни ефекти (вж. Здравкова, 2015, с. 188-195). Те се свеждат до няколко основни момента. На първо място, университетите, които обучават студенти по социална педагогика, са принудени да разработват учебната документация, да подбират учебно съдържание, да структурират и планират процеса на обучение, търсейки информация от странични източници, а не получавайки такава от държавните органи и институции като заинтересована страна. Така на практика завършилите специалността в различни висши училища получават една и съща професионална квалификация, но вероятно различен набор и обем от знания и умения в професионален контекст.

На следващо място, създават се предпоставки за разминаване между учебното съдържание и потребностите на социалната сфера, която, както е известно, е много динамична. Висшето образование, въпреки своята гъвкавост, не винаги успява бързо да реагира на възникналите нови потребности на практиката – нещо, което би се избегнало при наличието на непрекъснато актуализиращи се стандарти за професионална социална работа. С тях би се спестило и губене на ценно време да се установява кое е важно и необходимо, кое трябва да се изучава, какво трябва да се усъвършенства и кое от учебното съдържание вече не е актуално и следва да се игнорира.

И не на последно място, липсата на единни стандарти, които да определят изискванията към професионалната компетентност на помагащия специалист, на практика понижава ефекта от прилагането на компетентностния подход в обучението по социална педагогика. Колкото и осъвременено да е то, отчитащо европейските и световните тенденции, основано на ефективни стратегии и подходи, използващо съвременни научни, информационни и технологични ресурси, липсата на ясно разписани норми не позволява да се оцени обективно качеството на професионалната подготовка на социалния педагог. И в действителност би могло да се окаже, че постигнатите иначе високи академични резултати не съответстват на реалните потребности на практиката.

В заключение може да се обобщи, че прилагането на компетентностния подход в обучението по социална педагогика е важно и необходимо условие за достигане на компетентност, която да позволи на всеки квалифициран социален педагог успешна професионална дейност на различните полета в помагащата практика. И то реално се случва, тъй като го изисква спецификата на професионалната подготовка, за да се отговори адекватно на потребностите на социалната среда. Обучението по социална педагогика осигурява постигане на добро ниво на компетентност, която гарантира успешен старт в помагащите професии и по-нататъшно развитие и усъвършенстване в личностен, социален и професионален контекст. Дългогодишните наблюдения и пряко участие в обучението по социална педагогика във Великотърновския университет, както и възможността за проследяване реализацията на повечето от завършилите студенти дават основание за направената констатация, както и да се отбележи, че излизайки от университета, социалните педагози имат необходимата базисна подготовка, включваща широк набор от знания и умения, способности и мотивация да оказват качествена професионална подкрепа и помощ на хората, които имат нужда от нея.

В духа на парадигмата за учене през целия живот е важно да продължат да се търсят пътища и начини за оптимизиране на професионалната подготовка по социална педагогика, за да се гарантира още по-високо равнище на компетентност на помагащите специалисти. А този процес би могъл значително да се улесни, ако се въведат единни стандарти за длъжностите и професиите в системата на помагащите професии, които ще бъдат ясен ориентир и отправна точка за изграждане на цялостната концепция на обучението в пълно съответствие с потребностите на днешната реалност.

Използвана литература:

Бонева, Г. Компетентностен подход към образованието и новата образователна парадигма. – Педагогика, 2009, XIX, № 9-10, с. 12-27

Бузов, Е. Технология за прилагане на образователни стандарти в обучението по Домашен бит и техника. София: Екип плюс, 2008

Европейска класификация на уменията, компетентностите, квалификациите и професиите (ESCO) – https://ec.europa.eu/esco/portal/

Здравкова, Б. Професионална компетентност на социалния педагог – нормативи, теория и практика. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2015

Ключови компетентности и умения за успех – от закон към практика. (Мониторингов доклад), Образование България 2030, 2019
http://edu2030.bg/wp-content/uploads/2019/06/key_competences_monitoring_report_2019.pdf

Механджийска, Г. Супервизията в социалната работа. Подкрепа, ръководство и развитие на помагащите специалисти. София: Изток-Запад, 2008

Михова, М. Стратегически документи на Европейския съюз за измерване на резултатите в образованието – Европейска референтна рамка за ключови компетенции и Европейска квалификационна рамка. – Педагогически алманах, 2015, бр. 2, В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 205-228

Национална система за оценка на компетенциите – https://mycompetence.bg/

Препоръка на Съвета на Европейския съюз от 22 май 2018 г. относно ключовите компетентности за учене през целия живот (2018/C 189/01)
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN